

BESZÉLGETÉSEIM TIŠMÁVAL

SZIMIN MAGDA

Nem találkoztunk gyakran, olykor hónapok is elmúltak, hogy nem láttam, de amikor összefutottunk, mintha csak előző nap váltunk volna el. Mindig derűsen vagy éppenséggel mosolyogva fordult hozzám, s ez a derűje azonnal rám ragadt. Az utóbbi két évtizedben, az egymásnak szegülő nacionalizmusok, a szélsőséges vélemények elburjánzása és a jugó-háborúk kiszélesedése idején, ha a munkámban vagy az életemben valamilyen gondom támadt, felhívtam telefonon. „Tišma, találkozhatnánk”, mondtam neki, és ő azonnal ráállt, talán a hangomon érezte, hogy valamilyen fontos dologról van szó, és csupán az időpontot meg a helyet egyeztette velem.

– Nincs már kivel beszélgetnem, akitől tanácsot kérjek, mondtam neki, mert nem tudom, kinek mi forog a fejében. Valami szörnyű dolog történik az emberekkel, mindenki tele van feszültséggel. Nem szeretném elveszíteni a régi barátságokat, újakat viszont az én koromban már nemigen tudok kötni.

– Hát igen – bólogatott –, manapság nem beszélgethetsz olyan emberekkel, akiket nem ismersz legalább harminc éve.

Meghallgatta a történetemet, netán panaszkodásomat, és elmondta róla a véleményét. Megnyugtatótt.

Miután megjelent a *Naplója*, amely az 1942 és 1951 közötti időszakban írt jegyzeteit tartalmazza, nála találkoztunk az Akadémián, és az általa azonnal megrendelt kávé mellett elmondtam észrevételeimet a művéről, amely elég sok ellentétes véleményt váltott ki a közvéleményben. Leginkább az érdekelt, mi válthatott ki belőle bizonyos ellenkezést az édesanyjával szemben, akihez pedig nagyon kötődött, valamint az, hogyan viszonyult önmagához, a vegyes házasságból származó emberhez. Később a *Sečaj se večkrat na Vali* című

önéletrajzi művében ezt a kérdést némileg megvilágította, akkor, a *Napló* első részének megjelenésekor azonban mindez még homályban volt.

Tišmának az édesanyjához való kötődéséről magam is tanúskodhattam. Egy alkalommal a Tanurdžić-palota előtt találkoztam velük, egymásba karolva mentek valahová, az anyja szorosán hozzásimult, és ő is feléje hajtotta a fejét. Akkor bemutatott neki, rendkívül kellemes és élénk idős hölgy volt. Később, amikor az anyja már a Duna-parti nyugdíjasotthonban lakott, többször találkoztam Tišmával, amikor hozzá igyekezett, hogy ne legyen egyedül. Egyszer, amikor a Matica srpskába mentem valamilyen irodalmi találkozóra, amelyet hagyományosan 12 órára hívtak össze, szembe jött velem, és elmondta, hogy nem jöhet a találkozóra, mert az anyjához kell mennie. Amióta az otthonban van, nem akar enni, neki ott kell ülnie mellette az ebéd idején. És akkor, ott az utcán, részletesen elmesélte, hogy gyakran kiveszi a villát a kezéből, valamilyen finom falatot keres a tányérján, és biztatja: „Nézd, mama, milyen jó ez, edd meg még ezt, a kedvemért!” Amikor Újvidéken van, mesélte, minden délben elmegy az anyjához.

Az anyjára vonatkozó csípős megjegyzéseit elolvasva, nem tudtam megállni, hogy meg ne kérdezzem tőle, ott, az Akadémia szobájában, hogy mi rejlik e mögött. Két gyermek anyjaként, három unoka nagymamájaként igencsak érdekel, vajon mit véthetett Tišma édesanyja.

– Semmit! Ő mindig fair volt hozzám, szeretett, és igyekezett megvédeni – hangsúlyozta, hogy tisztázza a félreértést. – Azonban mégis voltak itt súlyos dolgok is! A szüleim nem értették meg egymást, rendkívül eltérő környezetből származtak, és a házasságuk nem volt boldog. Sokszor veszekedtek. Az anyám úgy vélte, hogy a férje, aki borral, majd déligyümölcssel kereskedett, nem keres eleget, hogy ő méltó szinten vezethesse a háztartást. Összehasonlítgatta a helyzetét néhány fiatalkori barátnőjével, akik szerinte szerencsésebben mentek férjhez. A szüleim veszekedései mind kínosabbakká és súlyosabbakká váltak, s nyomasztóan hatottak rám. Egy alkalommal, már a második világháború után, amikor apámnak szöleje volt a Fruška gorán, nagyobb összeget kölcsönzött a bátyjának, Manénak, mert annak anyagi gondjai támadtak. Bizonyos idő elteltével az anyám rendkívül határozottan kezdte követelni tőle, hogy kérje vissza a pénzt a bátyjától, mert nekünk is szükségünk van rá, s ezek a szemrehányások mind élesebbé váltak. Az apám derűs, nyíltszívű, bőkezü ember volt, még az adósaival szemben sem volt szigorú, hát miért ne kölcsönözhetett volna a saját bátyjának, véltem már érett ifjúként. Nem tudtam nem igazat adni neki! Nos, ilyen esetek fordultak elő nálunk.

A sokkal később megjelent *Sečaj se večkrat na Vali* című önéletrajzi regényében valamivel enyhébben ír ezekről a veszekedésekről. Ott úgy meséli el, hogy az apja végül engedett a felesége „szurkálódásainak”, és együtt mentek

el a bátyjához, Manéhoz, aki a Djakovo melletti Novi Marof faluban élt, és a pénz fejében elvették tőle a lovát! Ezzel az apja nagyot hibázott, és a lelkére vette a dolgot. Mivel a lóból nem sok haszna volt, végül el kellett kótyavetyélnie.

Egy külön elbeszéléshez való igazi motívum, gondoltam. Nos, az említett önéletrajzi művében, akárcsak a későbbi teljes *Naplójában*, Tišma megrázó regényt írt önmagáról és az édesanyjáról, annak öregedéséről. Az apa azonban itt már nem jelenik meg. Korán meghalt.

Ott az Akadémián kérdeztem őt a vegyes származásából eredő traumájáról is, amiről oly kifejezően ír a *Naplóban*. Ez is élénken érdekelt.

– Hogy lehet az – kérdeztem tőle –, hogy te, aki mindenkirez olyan toleráns és jóindulatú vagy, visszasán érezted magad, mert vegyes házasságból, szerb apától és zsidó anyától származol? Ez a nézeted engem érzékenyen érintett.

– Igen! – mondta Tišma. – Meg kell értened! Egy fiatal embernek rengeteg illúziója van. Én már ifjúként elhatároztam, hogy író leszek. Akkor úgy tűnt, hogy könnyebben és gyorsabban érvényesülök irodalmi műveimmel, ha nem különbözök a környezetemben levő emberek többségétől, ez a többség pedig keresztény volt. Amikor férjhez ment, már anyám is, azzal a vággyal, hogy eltávolodjék az évezredekken át üldözött zsidóságtól, áttért a kereszténységre, s utána engem is megkereszteltetett a pravoszláv templomban. Én a naivitásomban, különösen a háború után, amikor Belgrádban a *Borba* újságírója voltam, azt hittem, senki sem tudja, hogy az anyám valójában zsidónak született. Ellenkezőleg, mindenki tudta, és engem is zsidónak tartottak.

– Ezt mindig tudják, ezt a zsidó származást! – kiáltottam fel. – Látod, nekem sohasem voltak hasonló illúzióim, sem traumám! Noha, mint zsidó nő, olykor igen súlyos helyzetben voltam.

– Te más vagy! – emelte fel most Tišma a hangját.

– Miért lennék más? Ugyanolyan ember vagyok, mint te!

– Neked apád is, anyád is zsidó volt, sőt az egész tágabb családod. És nagyon szeretted őket. Számodra nem volt kétség, mindenki tudta rólad, hogy ki vagy, különösen itt a Vajdaságban. Számodra nem volt más . . . Én, mint mondtam, író akartam lenni, méghozzá gyorsan, és türelmetlen voltam . . . Fiatalkori illúziók voltak ezek, és nekem írnom kellett erről, ha meg akartam mondani magamról az igazságot.

– Ezzel kapcsolatban nekem súlyos háborús és háború utáni tapasztalataim vannak – mondtam neki. – Még akkor is, ha a környezeted értékel és becsül, egyébként igen jó emberek, nem szeretik, ha annak akarsz mutatkozni, ami nem vagy. Gyanakodva néznek rád. Nem szeretik, ha mondjuk, magyarnak vagy szerbnek vallođ magad. Függetlenül attól, hogy érzed vagy tudod: emberként, személyiségként neked kettős vagy háromszoros identitásod van.

Hogy két vagy három kultúrához tartozol! Ezért minden létező dokumentumban, ahol kifejezetten kérték a nemzetiséget, azt írtam, hogy zsidó származású vagyok. Mindenesetre. Én szentségként őrzöm a szűkebb és bővebb családom emlékét, mindenkiét, aki zsidóként esett áldozatul. A tiéd nem lettek a háború áldozatai. Megértem, hogy ez másmilyen.

– A háborús tapasztalataidról tudok, emlékszem a *Mire a meggyfa kivirágzik* című könyvre . . . – jegyezte meg Tišma, mert olyan memóriája volt, mint kevés embernek.

– Néhány dolgról meséltem neked, kínos lenne mindent felidézni – válaszoltam neki. – Nincs is értelme. Én mindezeket a kisebb-nagyobb sérelmeket nem vettem fel, igyekeztem elnyomni, úgy tettem, mintha nem venném észre, abban reménykedve, hogy idővel mindezekeken túlhaladunk, az előző rendszerekénél igazságosabb, gazdagabb és műveltebb társadalomban. Csak teljes erőből dolgoznunk kell ezért a gazdagabb és kulturáltabb társadalomért! Látod, nekem is megvoltak az illúzióim . . .

Tišma erre csak legyintett.

– És mégis – folytattam –, tanúja voltam egy eseménynek, amely mindannyiunk számára, így neked is igen tanulságos lehet, és amíg élek, nem tudom elfelejteni. Elmesélhetem neked . . . Elmentem Belgrádba Moša Pijade temetésére, és a nap folyamán bementem egy kis boltba, hogy vegyek valamilyen apróságot. Odabenn több kuncsaft volt, és mindannyian a temetésről beszélgettek. A tulajdonos vagy üzletvezető a pult mögül szintén bekapcsolódott a beszélgetésbe, s ezt mondta: „Valóban szerettük, közülünk való volt, de miért írják róla az újságok, hogy szerb, amikor nem volt az?!” Az egyik belgrádi lap, talán a *Borba* vagy a *Politika*, tényleg úgy írt Mošáról, mint szerbről. Szóval, miért írnak róla úgy, hogy szerb, amikor nem az?! Ezek a szavak még most is a fülemben vannak. Úgy vélem, hogy a belgrádi zsidók kollektíven becsapták magukat, amikor azt állították, hogy ők Mózes vallásán levő szerbek. Ezt még az egyszerű polgárok sem fogadták el, hát még a fasiszták, a megszállók, akik úgyszólván kiirtották őket.

Beszélgetésünk ott az Akadémián ezzel még nem ért véget. Tovább nyagattam a kérdéseimmel. Hogyan tárulkozhatott ki annyira a *Naplójában*, hogy a bűnös szerelméről és a betegségeiről is írjon? Ez már mazochizmusra hasonlít, mondtam neki, én erre nem lennék képes!

– Hát persze, hiszen te nő vagy – védekezett Tišma. – Többé-kevésbé hagyománytisztelő zsidó családban nevelkedtél. Nekem azonban, látod, megint csak azt kell mondanom, így kellett írnom, ha fel akartam tárni az igazságot magamról. És mi értelme lenne hazug naplót írni? Minden így történt. S ami azt illeti, neked sem ártana, ha egy kicsit jobban megnyílnál! Elvégre író vagy. Ezt már akkor is mondtam, amikor a *Pomračenja* című regényedet megjelen-

tettük. Abból hiányzik egy jó szerelmi történet. Mindjárt népszerűbb lenne a könyv, többet írnának róla.

Igazat adtam neki. Attól függetlenül, hogy én íróként ki tudok-e „tárukozni”.

A Tišmával folytatott beszélgetéseim közül, persze, sok feledésbe merült. Csupán az ezzel a sajtós emberrel való találkozásaim kellemes légkörének az emléke maradt meg. Amikor e század elején kiadták a teljes *Naplóját* a 2001-ig terjedő följegyzéseivel, újabb ösztönzést és kihívást jelentett a számomra. Néhány följegyzést találtam magamról is, s az első így szólt: „1958. X. 6. Az este egyfolytában elolvastam Szimin Magda *Mire a meggyfa kivirágzik* című könyvét. Megint egy felidézése a háborús szenvedéseknek. Hogy az irodalom mennyire mellékes síkja az életnek! – és benne az enyém csak a mellékesnek a mellékes lehet . . .”

Természetesen jólesett az első mondata: „Az este egyfolytában elolvastam . . .” Egy újabb bátorítás! Talán nemhiába törekedtem, hogy a háborús élményeimet minél realisabban, minél hitelesebben írjam le, sem súlyosabban, sem tragikusabban annál, ahogyan valójában megtörténtek. Örültem annak, hogy a könyvem ilyen sokat jelentett Tišmának. Mert az, ami a távoli 1958-ban történt, lassan feledésbe merült. Eszembe jutott azonban, hogy a *Mire a meggyfa kivirágzik* című első könyvem megjelenése után Tišma kétszer is eljött hozzám az Újvidéki Rádióba, hogy elbeszélgessem velem a témáról, és kétszer is elkérte a könyvet, hogy újra elolvassa. Akkor már évek óta ismertük egymást, és attól az időtől kezdve szoros baráti kapcsolat alakult ki közöttünk.

– Tartsd meg a könyvet – mondtam neki akkor az Újvidéki Rádióban. – Mindjárt írok bele egy ajánlást neked.

– Nem! Nem! – tiltakozott. – A lakásomban már nincs hely a könyvektől. Mindet odaajándékozom majd a Maticának! Ott megkaphatom mindegyiket, amikor csak kell. Ezt a tiedet viszont meg akarom jegyezni, tudnom kell minderről.

Gyanítom, hogy akkor készült a légerekről szóló könyveinek, elsősorban az *Upotreba čoveka* címűnek a megírására, viszont ezeket a légereket ő személyesen nem ismerte meg. Nem akart tévedni valamelyik részletnek a leírásában. Márpedig azt tűzte ki maga elé célul, hogy megírja a XX. század emberi gyarlóságát. Ha csak picit is segíthettem neki, elégedett vagyok.

1972-ben a Matica srpska könyvkiadó vállalatának igazgatójaként Tišma megjelentette *Pomračnja* című regényemet. Az akkori Jugoszláviában ez volt az első regény, amely a Tájékoztató Iroda Határozatát követő időszak légkörét, a Goli otok-i léger létrehozásának időszakát festette le. Hasonló témájú, de későbbi időszakot ábrázoló regényt valamivel előttem egy szlovén író is közölt, de erről a könyvről sem Tišma, sem én akkor még nem hallottunk. Tišma

elhatározta, hogy kiadja a *Pomračenját*, a legközelebbi barátaim viszont, a biztonságomért aggódva, arra próbáltak rábeszélni, hogy vonjam vissza a kéziratot. Nem tettem meg. Amikor először adtam oda neki, azzal az óvatos megjegyzéssel, hogy kötelezettség nélkül olvassa el, ő ezt rendkívül gyorsan megtette, és tett néhány észrevételt, de még véletlenül sem olyan értelemben, hogy enyhítsek az akkori társadalmi állapotok leírásán, amikor újra a félelem vett erőt az embereken, hanem hogy dolgozzam ki néhány szereplő alakját. Akkor hangzott el az a már említett megjegyzése is, hogy esetleg jól jönne ide valamilyen szerelmi történet. De nem erőltette, talán belátva, hogy nem változtathatom meg az egész szöveget. Általában félt a nagyobb módosításoktól, mert a beszélgetésünk végén, mintegy mellékesen, hozzáfűzte: „Nehogy elrontsd nekem a regényedet!” Amikor a javított változatot vette át, mosolyogva újra megkérdezte: „Nos, sikerült elrontanod?”

– Hát, nézd meg – válaszoltam.

Amikor a nyolcvanas években Gál László költőnknek és családjának az életrajzi regényén dolgoztam, az történt, hogy a kézirat négy évig hevert a Forum kiadóház valamelyik fiókjában. Ezt a művet magyarul írtam, mivel a költőről szóló összes történet és minden idézet így követelte meg. A sokáig húzódó időszak végén megkértem Tišmát, hogy olvassa el, és mondja meg, mit gondol róla. Akkor már nem volt a Matica srpska könyvkiadó vállalat szerkesztője, de a kéziratot igen gyorsan elolvasta, és azzal a véleménnyel adta vissza, hogy rendkívül érdekes.

– Mi volt neked az érdekes benne? – kérdeztem. – Vannak gyenge részek, amelyeken javítani kellene?

– Egészében véve nagyon érdekes – mondta –, csak szorgalmazd a megjelentetését, valakinek ki kell adnia.

Igen elégedett volt Gál feleségének, Erzsébetnek az alakjával:

– Csak hogy tudd, egyáltalán nem marad el a férje mögött. Nagyszerű személyiség.

Felbátorodva Tišma megjegyzésén, Bosnyák Istvánhoz fordultam, aki a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság keretében könyvsorozatot jelentetett meg vajdasági szerzőktől. Ez az okos ember, akit nem fertőztek meg a mostani megoszlások, megjelentette a Gálékról szóló regényemet. Később a Matica is kiadta szerb fordításban.

Elég sok keserűséget nyeltem tehát e könyv kapcsán, és nem is sejtettem, hogy Aleksandar Tišmának, a számos irodalmi és egyéb elismeréssel kitüntetett, már hírneves írónak is hasonló megpróbáltatásokban lesz része. Miután saját választása alapján, tévedhetetlen ösztönrel lefordította Kertész Imre *Sorstalanság* című regényét, és átadta a Prometej kiadóknak, ott különféle kifogásokkal két évig hevertették. Ez alatt az idő alatt Tišma megtartotta

ennek a meg nem jelent könyvnek a bemutatóját az újvidéki Zsidó Hitközségben. Akkor is, de később, miután már elolvastam a könyvet, hosszasan elbeszélgettünk az „esetről”. Amikor Kertész Imre ezért a művéért megkapta a Nobel-díjat, Tišma telefonon megkérdezte a Prometej szerkesztőjét, vajon tudja-e, hogy a könyvet, amelynek a fordítását már két éve a fiókjában tartja, Nobel-díjjal tüntették ki. Ez valamivel a 2002-es belgrádi könyvvásár előtt történt. A szerkesztő, igencsak meglepődve, akkor sebtében megígérte neki, hogy rekordidő, két-három hét alatt kinyomtatják, és elkészül a vásárig. Így történt aztán, hogy ez a könyv a vásár egyik legnagyobb érdekessége lett.

Ennyit Tišma fordításáról. De ki gondolná, hogy az eredeti regény is hasonló kínok között született meg? Maga Kertész Imre panaszkolta el Tišmának, hogy a kéziratot annak idején Budapesten felkínálta az egyik, majd a másik, végül a harmadik kiadónak, és mindegyik vonakodott a kinyomtatásától, mondván, hogy már több könyvet is megjelentettek a légerekről, és különben is, szűkös a keretük. Senkinek sem volt olyan szeme hozzá, mint Tišmának, hogy észrevegye, milyen sajtáságos nézőpontból tekint a szerző egy ártatlan fiú szenvedéseire, milyen megismételhetetlen leírását adja a betegségnek és a halálnak ez a regény. Többéves kínlődés és bizonytalanság után a szerző megmutatta a kéziratot az egyik közeli barátjának. Az, miután elolvasta, a következőket mondta: „Ne aggódj, ez egy kitűnő regény, csak te légy állhatatos, valakinek meg kell jelentetnie.”

A lelki közelség ugyan nem jelentette azt, hogy teljesen egyformán tekinünk a világra, de a – mind kisebb – különbözőségeink is a másmilyen, főleg a háborús élettapasztalatainkból eredtek. Mi azonban ezeket a különbözőségeket egymás között nem titkoltuk. Az egymáshoz való viszonyunk tiszta és világos volt. Nem akartam kérésekkel terhelni őt.

– A te életműved igazán figyelemre méltó – mondta az akkori beszélgetésünk során –, nagyobb népszerűsítést érdemelne.

– Ugyan már, Tišma! – reagáltam eléggé hevesen. Nem szoktam hozzá a dicséretekhez.

– Miért? Az, amit a gyermekkorodról, az apádról írtál, valóban jó, figyelemre méltó.

És akkor Tišma lenyűgöző memóriával elkezdett részleteket felidézni az írásaimból, amelyek különösen megtetszettek neki, és azt mondta, hogy oda lehetne tenni őket az egyik neves írónk művei mellé . . . kényelmetlen lenne a számomra, hogy ideírjam a nevét, biztosan önhittségnek tünne, annál is inkább, mert ez a nagyra becsült írónk nincs már az élők sorában, mint ahogy Tišma sem, aki igazolhatná az emlékezéseimet.

Egyszer együtt utaztunk Budapestre, majd Szarvasra. Abban az időben az Újvidéki Rádió művelődési és szórakoztató műsorainak szerkesztősége sike-

resen együttműködött a Magyar Rádió megfelelő szerkesztőségével, s így számos közös műsort szerveztünk itteni és magyarországi színészek, művészek, írók közreműködésével. Szóval, meghívtuk Tišmát, hogy a vajdasági szerb írók közül elsőként vegyen részt a Magyar Rádió és az Újvidéki Rádió egyik közös irodalmi műsorában. Nagy öröömömre ráállt, noha, mint mondta, nem szeretett ilyen fárasztó utazásokon „zötykölődni”. Az akkori körülményeknek megfelelően Rádióink zsúfolt autóbuszába préselődtünk bele mindannyian, a rádió-színház művészei, a zenekar tagjai, az újságírók, a műszakiak . . . Ennek ellenére, úgy hiszem, élvezte az utazást. A műsort 1975. április 22-én vettük szalagra a szentesi közönség előtt. Rajta kívül a vajdaságiak közül fellépett még Bogdánfi Sándor író és Pap József orvos-költő is. Tišmának nagy sikere volt, mert magyarul szólalt meg, ami abban az időben Magyarországon nagy csodálkozást és tetszést váltott ki.

Az Újvidéki Rádió különféle műsoraiban több nyelven is gyakran szerepeltek a versei és novellái. A *Nevreme (Ítéletidő)* és a *Stan (Lakás)* című novelláiból magyar nyelvű hangjáték is készült. Később talán szerbül is elhangzottak, de már nem emlékszem biztosan.

Egy alkalommal, amikor hazatért Bázeltől, hozzá siettem, hogy visszaadjam a tőle kölcsönzött könyvet, amelyre talán szüksége volt a munkájához. A Tanurdžić-palota előtti kávéház teraszán ültünk le egy asztalhoz. Meglepődtem, ugyanakkor aggódtam is a megváltozott külseje miatt. Az arca sárgás volt, a szeme alatt mély árok. Mintha hirtelen megöregedett volna.

– Sonjával voltam ott – hangsúlyozta, ugyanis általában egyedül utazott. – Jól éreztük magunkat. De mégis korábban hazajöttünk.

– Miért?

– Ne hidd, hogy Újvidék után vágyakoztam!

Ilyen kijelentést többször is hallottam tőle. Akkor is, amikor a kilencvenes években, a délszláv háborúk alatt Franciaországból tért haza, de korábban is, amikor Olaszországból vagy Németországból jött vissza. Talán csak az első párizsi tartózkodásának, amikor először kapott jugoszláv útlevelet, talán csak annak az útnak volt nagy jelentősége számára. Akkor minden erejével azon volt, hogy meghosszabbítsa ottani tartózkodását, még anyagi lehetőségein felül is.

Ami a Bázeltől való korai visszajövetelről illeti, megkérdeztem, hogy talán Sonja, a felesége nem érezte jól magát abban a városban.

– Nem! Nem erről van szó – mondta határozottan. Másfél hónap – azt hiszem, éppen így mondta – éppen elég volt. Tartóztattak bennünket, de én nem akartam tovább maradni. Mit csináljak én ott?!

„Mit csináljak én ott?“, ez is egy olyan mondat, amit többször hallottam tőle. Amikor a délszláv háborúk idején Franciaországban volt, azt hiszem, a kultuszminisztérium vendégeként, és városról városra vándorolt, állítólag hogy

megismerje őket, és amikor az újabb városban mindig jelentkeznie kellett valamilyen újabb kulturális tisztviselőnek, akivel ugyanolyan, vagy az előbbiekhöz hasonló beszélgetéseket kellett folytatnia önmagáról és a világról, akkor már az ottani tartózkodása nyomasztóvá, sőt lehangolóvá kezdett válni, és akkor is idő előtt hazajött. „Mit csináljak én ott?” – mondta nekem akkori hazatérte után is, noha akkor sem vágyakozott Újvidék után, sem a súlyos háborús zűrzavarban vergődő Jugoszlávia után. (Most, 2003-ban jól látni, hogy ezt a háborús gubancot még mindig nem sikerült kibogozni.)

Teljesen megértettem. Ismerem ennek a tájak és események feletti lebegésnek a mind gyakoribb érzését. Némelyik utazásom vagy látogatásom alkalmával magam is gyakran felteszem a kérdést: „Mit keresel te itt?”

Tišma ugyanis nem a valamilyen eseménytől, a háborútól és a bombázásoktól való félelmében menekült – noha teljesen érthető lenne, ha valaki megijed a felmérhetetlen magasságból alázuhanó bombáktól. Nem! Ő az igazságtalanságtól, a szabadságnélküliségtől, a benne és a körülötte kialakuló beteges állapottól, a reggeli depresszióitól és tehetetlenségérzetétől menekült, és futott a szabadság, a szépség, az igazán nagy élmény után, mintha örökösen a fekete lány után kutatott volna.

Naplójába 2000. 7. 21-i dátummal a következőt írta: „Annak ellenére, hogy az életet hevesen szeretem, »a világ nem az én otthonom«, így hát nincs mi után bánkódnom most, amikor a betegséget nem Sa.-nál, hanem nálam állapítják meg, mégpedig nem gyógyíthatót, hanem halálosat. A halálnak egyszer be kell következnie, ezzel nem éppen régen mégis megbékéltem, most hát csak el kell fogadnom, hogy a határidő lejárt.”

Elutasította, hogy fájdalmas vizsgálatokat végezzenek rajta. Elhatározta, hogy egyedül hal meg, bárki segítsége nélkül.

Újvidéken, 2003 márciusa–áprilisa
Megjelent a Zlatna greda 2003. 7–8. számában